

Ο ναός πήρε τη σημερινή του μορφή το 1663, όταν πιθανόν ανακαινίσθηκε εκ βάθρων παλαιότερος ναός. Οι τοιχογραφίες και το ξυλόγλυπτο τέμπλο του χρονολογούνται το 1801.

Βρίσκεται σε μια επιβλητική αλλά και υποβλητική τοποθεσία στη θέση Τζιούμα κοντά στο χωριό Γουριανά των Τζουμέρκων. Είναι μετόχι της μονής Θεοτοκίου και τιμάται στη μνήμη της Γέννησης της Θεοτόκου.

Ονομάστηκε έτσι, γιατί σε σπηλιά που υπάρχει στον περίβολο του ναού βρέθηκε κατά την παράδοση χρυσή εικόνα της Παναγίας, η οποία δυστυχώς σήμερα δε σώζεται. Άλλη παράδοση λέει πως στις σπηλιές που βρίσκονται γύρω απ' το μνημείο, γινόταν κρυφό Σχολείο απ' τους καλόγηρους σε όλη τη διάρκεια της Τουρκοκρατίας. Ο σημερινός ναός ήταν το καθολικό διαλυμένου - εδώ και πολλά χρόνια - ανδρικού μοναστηριού.

Κατά το Σεραφείμ Ξενόπουλο ο ναός κτίστηκε τον 11ο αιώνα, ασφαλώς όμως θα αναφέρεται στο αρχικό κτίσμα, γιατί η τεχνική του σημερινού μας μεταφέρει πολύ αργότερα. Αυτό επιβεβαιώνεται από ενεπίγραφη πλάκα εντοιχισμένη στην κόγχη του νότιου τοίχου του ναού, απ' την οποία μαθαίνουμε ότι το 1663 ανακατασκευάσθηκε εκ βάθρων το μνημείο, οπότε πήρε και τη σημερινή του μορφή

Πρόκειται για μονόκλιτη σταρεπίστεγη θολωτή βασιλική με τρούλλο στην οποία προστέθηκε αργότερα ξυλόστεγος νάρθηκας. (Αυτός είναι ο πιο διαδεδομένος τύπος ναοδομίας στην Ήπειρο κατά την περίοδο της τουρκοκρατίας). Στις μακρές πλευρές του ναού - κάτω ακριβώς απ' τα αετώματα του σταυρού - υπάρχουν ψηλές τρίπλευρες κόγχες, οι "χοροί", που φτάνουν ως τη στέγη. Ο ναός είναι πλακοσκέπαστος και έχει απλή τοιχοποιία, με μόνη εξωτερική διακόσμηση μια διπλή οδοντωτή ταινία στο γείσο του οκτάπλευρου τρούλλου.

Εσωτερικά οι τοίχοι καλύπτονται από τοιχογραφίες, φθαρμένες σε μεγάλο βαθμό τόσο απ' το χρόνο όσο και απ' τις κατά καιρούς τουρκικές επιδρομές, γιατί το μοναστήρι χρησιμοποιήθηκε πολλές φορές ως καταφύγιο Κλεφτών και οπλαρχηγών του απελευθερωτικού αγώνα. Οι τοιχογραφίες έγιναν το 1801, όπως μας πληροφορεί σχετική επιγραφή πάνω απ' τη θύρα του κυρίως ναού που οδηγεί στο νάρθηκα.

Της ίδιας ηλικίας με τις τοιχογραφίες είναι το εξαιρετικής τέχνης ξυλόγλυπτο τέμπλο, το οποίο φέρει πάνω του σκαλιστές παραστάσεις με ποικίλα θέματα (ζώα, πτηνά, αγγέλους, ευαγγελικές σκηνές κ.ά.). Ο φορητός εικόνες του τέμπλου είναι επίσης των αρχών του 19ου αιώνα. Ξεχωριστό ενδιαφέρον παρουσιάζει η εικόνα της Γέννησης της Θεοτόκου (έργο του 1831) όπου στο κάτω μέρος της εικονίζεται κοπάδι προβάτων και ο βοσκός που πλησιάζει με δέος μια εικόνα της Παναγίας πεσμένη στο χώμα. Δηλαδή ο ζωγράφος θέλησε συμβολικά να απαθανατίσει τη σχετική με την ίδρυση του ναού παράδοση, σύμφωνα με την οποία, τη χρυσοστόλιστη εικόνα της Παναγίας τη βρήκε - οδηγημένος από θαύμα - ένας βοσκός και έκτισε σ' εκείνη τη θέση την εκκλησία.

Απ' τα κειμήλια της μονής σημαντικότερα είναι μερικά λειτουργικά βιβλία (εκδόσεις Βενετίας) ένα Άγιο Ποτήριο και μία λειψανοθήκη - όλα των αρχών του 19ου αιώνα - τα οποία φυλάσσονται στα Γουριανά.

Σήμερα, εκτός απ' το ναό και τις δύο βρύσες στον περίβολό του, τίποτα δε θυμίζει το παλιό μοναστήρι. Ωστόσο η Χρυσοσπηλιώτισσα, χάρη στην ειδυλλιακότητα του χώρου της, αποζημιώνει και με το παραπάνω τον επισκέπτη που θα 'χε το κουράγιο ν' ανέβει ως εκεί ψηλά για ν' απολαύσει την ομορφιά του τοπίου και να προσκυνήσει τη χάρη της.

(Κείμενα και εικόνες από το βιβλίο του Κων/νου Θ. Γιαννέλου «Τα Βυζαντινά Μνημεία της Αρτας»)